

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

Правові горизонти

Legal horizons

ВИПУСК 25 (38)

Суми – 2020

DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2020.i25.p71>

ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ВТРАТОЮ ГОДУВАЛЬНИКА В УКРАЇНІ

Михайловська Євгенія Володимирівна,
асистент кафедри адміністративного,
господарського права та фінансово-економічної безпеки
Навчально-наукового інституту права,
Сумського державного університету

Горбачова Марина Ігорівна,
студентка 1-го курсу магістратури,
Навчально-наукового інституту права,
Сумського державного університету

Міхновський Георгій Юрійович,
студент 1-го курсу магістратури,
Навчально-наукового інституту права,
Сумського державного університету

Стаття присвячена загальному дослідженню особливостей нормативно-правового регулювання пенсійного забезпечення у зв'язку із втратою годувальника в Україні та визначенню напрямів вдосконалення механізму пенсійного забезпечення непрацездатних осіб у зв'язку із втратою годувальника на основі аналізу чинного законодавства України.

Розкрито поняття, зміст, умови, розмір та сутність пенсії у зв'язку з втратою годувальника, оскільки державне пенсійне забезпечення є одним із основоположних заходів забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Проведено статистичний аналіз чисельності осіб, які отримують пенсію у зв'язку з втратою годувальника протягом 2018-2020 років.

Виявлено ряд проблемних питань пов'язаних із впровадженням електронної системи - «Порталу електронних послуг Пенсійного Фонду України», серед яких: необізнаність людей похилого віку у сучасних технологіях; «людський фактор», пов'язаний з неуважністю працівників управлінь Пенсійного фонду України з питань перенесення інформації до електронних реєстрів; відсутність сучасних справних технологічних ресурсів в управліннях Пенсійного фонду України; ризик викрадення або розповсюдження персональних даних третіми особами, хакерами або іншими особами.

Встановлено, що вдосконалення механізму пенсійного забезпечення непрацездатних осіб у зв'язку із втратою годувальника на основі аналізу чинного законодавства України, створить перспективи для поліпшення пенсійного забезпечення громадян з метою реалізації конституційних прав громадян на соціальний захист, в тому числі права на пенсійне забезпечення у разі втрати годувальника.

Запропоновано напрями вдосконалення механізму пенсійного забезпечення у разі втрати годувальника, такі як: підвищення розміру пенсії з розрахунком цін на споживчий кошик; сприяння підвищенню обізнаності громадян у функціонуванні електронної системи Пенсійного фонду України; технологічне оновлення обладнання та устаткування для уникнення проблем у процесі надання послуг для населення; розробка та встановлення спеціальних програм захисту персональної інформації громадян в електронній системі Пенсійного фонду України та інші.

Ключові слова: нормативно-правове регулювання, пенсійне забезпечення, пенсія, пенсія у зв'язку з втратою годувальника, діти, діти-сироти, непрацездатна особа.

Mykhailovska Ye.V., Gorbacheva M.I., Mikhnovsky G. Yu. Peculiarities of normative-legal regulation of pension provision in connection with the loss of a breadwinner in Ukraine. The article is devoted to the general study of the peculiarities of normative and legal regulation of pension provision in connection with the loss of the breadwinner in Ukraine and the determination of directions for improving the mechanism of pension provision of disabled persons in connection with the loss of the breadwinner on the basis of the analysis of the current legislation of Ukraine.

The concept, content, conditions, size and essence of the pension in connection with the loss of the breadwinner, since state pension provision is one of the fundamental measures to ensure the rights and freedoms of a person and a citizen in Ukraine, is revealed.

Statistical analysis of the number of persons receiving a pension in connection with the loss of breadwinner during 2018-2020 was conducted.

A number of problematic issues related to the introduction of the electronic system - "Portal of electronic services of the Pension Fund of Ukraine", among them: ignorance of the elderly in modern technologies; «human factor» is connected with the inattention of employees of the Pension Fund of Ukraine on the transfer of information to electronic registers; the lack of modern serviceable technological resources in the departments of the Pension Fund of Ukraine; the risk of theft or distribution of personal data by third parties, hackers or other persons.

It was established that the improvement of the mechanism of pension provision of disabled persons in connection with the loss of breadwinner on the basis of the analysis of the current legislation of Ukraine will create prospects for improving the pension provision of citizens in order to realize the constitutional rights of citizens to social protection, including the right to pension provision in case of loss of breadwinner.

The directions of improvement of the pension provision mechanism in case of loss of breadwinner are proposed, such as: raising the size of the pension with the calculation of prices for the consumer basket; promoting public awareness in the functioning of the electronic system of the Pension Fund of Ukraine; technological updating of equipment and equipment to avoid problems in the process of providing services for the population; development and installation of special programs for the protection of personal information of citizens in the electronic system of the Pension Fund of Ukraine and others.

Keywords: normative legal regulation, pension provision, pension, pension in connection with the loss of breadwinner, children, orphans, disabled person.

Вступ. Як одна з цивілізованих та демократичних країн світу, Україна має забезпечувати потреби кожної людини, яка перебуває на її території, незалежно від її расової приналежності, кольору шкіри, політичних або релігійних переконань та інших ознак. Відповідно до цього наша країна ставить за мету вступ до Європейського Союзу і тому для цього держава в усіх її сферах зобов'язана реалізовувати та захищати права та свободи кожної людини, що перебуває на її теренах.

Одним із основоположних заходів забезпечення прав і свобод людини є державне пенсійне забезпечення. Одним із проблемних та актуальних проблем у цьому спектрі на сьогоднішній день є забезпечення права на пенсію у зв'язку з втратою годувальника. Так, станом на 01.01.2018 року пенсійні виплати у зв'язку з втратою годувальника отримували 658,1 тис. осіб [2], станом на 01.01.2019 року - 645,7 тис. осіб [3], станом на 01.01.2020 року - 539,097 тис. осіб [4]. Зміну кількісних показників, щодо цієї категорії пенсіонерів можна пояснити

такими чинниками, як: досягнення повноліття; закінчення навчання; відновлення працездатності тощо.

За загальною кількістю населення України станом на 01.01.2018 року складає приблизно - 42,386 мільйонів осіб, на 01.01.2019 року – близько 42,153 мільйонів осіб, на 01.01.2020 року – близько 43,92 мільйонів осіб [5]. Звідси виходить, що приблизно 1,5% осіб отримує пенсію у зв'язку з втратою годувальника, тобто кожен 60-й громадянин нашої держави.

Постановка проблеми. На сьогодні перед громадянами України постають певні труднощі при оформленні пенсії у зв'язку з втратою годувальника. Вони полягають в наступному: низький рівень правосвідомості громадян; некомпетентність працівників управлінь Пенсійного фонду України; застарілість технічного обладнання та устаткування; складнощі у процесі оформлення, які пов'язані з пошуком трудового стажу померлого годувальника; низький рівень виплат пенсії тощо.

Що обумовлює необхідність оновлення національного законодавства, яке регламентує діяльність пенсійної системи України, а також актуальність пошуку напрямів вдосконалення механізму пенсійного забезпечення непрацездатних осіб у зв'язку із втратою годувальника, з метою якісного забезпечення потреб цієї категорії громадян в умовах сьогодення.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням різних аспектів тематики нормативно-правового регулювання пенсійного забезпечення у зв'язку із втратою годувальника в Україні, займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: К. В. Бориченко, Н. Б. Болотіна., Ж. А. Дробот, П. В. Матвієнко, Т. В. Кравчук, В. Д. Новіков, О. С. Прийменко та інші.

Мета статті. Полягає загальному дослідженні особливостей нормативно-правового регулювання пенсійного забезпечення у зв'язку із втратою годувальника в Україні та визначенні напрямів вдосконалення механізму пенсійного забезпечення непрацездатних осіб у зв'язку із втратою годувальника на основі аналізу чинного законодавства України.

Виклад основного матеріалу статті. Конституцією України прямо встановлюється право кожного громадянина на соціальний захист у зв'язку з втратою годувальника. Відповідно до статті 46 Конституції України «громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках,

передбачених законом» [1]. Дана дефініція відповідає статті 3 Основного Закону, де передбачається, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1].

Новіков В. Д., аналізуючи поняття «втрати годувальника» у своєму науковому дослідженні, вище зазначене поняття визначає як: «втрату особи, дохід якої був, міг або повинен був бути основним або одним з основних джерел засобів до існування іншої особи, пов'язаної з годувальником відношенням споріднення або фактичного утримання, не заснованого на цих відносинах [6, с. 8]. Водночас вчений вважає, що термін «втрата» свідчить про припинення будь-якого реального утримання непрацездатного члена сім'ї та неможливість подальшої матеріальної підтримки, яка б забезпечувала усі потреби останнього.

Прийменко О. С. категорію «втрата годувальника», пропонує розглядати, як окремий страховий випадок та складну життєву обставину, яка виникла у окремої людини [7, с. 11].

Пенсія – це щомісячна пенсійна виплата в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яку отримує застрахована особа в разі досягнення нею пенсійного віку чи визнання її особою з інвалідністю, або отримують члени її сім'ї у випадках, визначених законодавством України [8].

Підсумовуючи наведені вище визначення поняття пенсії у зв'язку з втратою годувальника і визначення поняття «пенсії» в законодавстві України, вважаємо за необхідне зазначити наступне, пенсією у зв'язку з втратою годувальника є щомісячна пенсійна виплата, яка сплачується особі у разі втрати її годувальника, дохід якого був, міг або повинен бути основним з джерел засобів існування цієї особи і прямо залежить від страхового стажу померлого годувальника.

Нормативно-правові засади, що регулюють виплати пенсії у зв'язку з втратою годувальника прописані в Законі України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [8], у п'ятому розділі, законодавець визначає умови, розмір, порядок виплати, період, на який призначається пенсійна виплата, та призначення однієї пенсії на всіх членів сім'ї.

Пенсійний фонд України та його головні територіальні управління є основними суб'єктами, до повноважень яких належить забезпечення пенсійними виплатами застрахованих осіб, відповідно до чинного законодавства України.

Умовами призначення пенсії є:

1) наявний факт смерті особи, або визнання її безвісно відсутньою через офіційне проголошення її померлою, підтвердженням чого є свідоцтво про смерть особи;

2) наявність на утриманні у годувальника непрацездатних членів сім'ї;

3) наявність у годувальника на день смерті страхового стажу, який був би необхідний йому для призначення пенсії по III групі інвалідності [8].

Аналізуючи таку умову як: «наявність у годувальника на день смерті страхового стажу, який був би необхідний йому для призначення пенсії по III групі інвалідності», необхідно зазначити, що на сьогоднішній день досить часто виникає проблема пов'язана з тим, що, особа, яка претендує на виплати у зв'язку з втратою годувальника, не може або не має можливості віднайти весь страховий стаж, який було здобуто годувальником за весь період життя, особливо у випадках, коли він працював на різних підприємствах та деякі з них були ліквідовані. Нажаль ця, ж сама проблема виникає при втраті трудової книжки померлого годувальника або інформації, яка зберігалася в архівах Пенсійного фонду України.

На сучасному етапі інформатизації та комп'ютеризації суспільства, зазначену проблему, поступово вирішують завдяки впровадженню електронної системи - «Порталу електронних послуг Пенсійного Фонду України» [9], де можна знайти інформацію про страховий стаж особи та електронну трудову книжку.

На нашу думку, таке технологічне впровадження впливає на якість надання послуг населенню, а також дозволяє громадянам, не виходячи з дому, ознайомитися з інформацією про себе, записатися на прийом до спеціаліста та звернутися з будь-яким питанням до управління Пенсійного фонду України. Проте, водночас, залишається ще цілий ряд проблемних питань, таких як:

1) необізнаність людей похилого віку у сучасних технологіях, що створює перешкоди у наданні їм послуг, завантаженості роботи співробітників Пенсійного фонду України, яка пов'язана з допомогою в орієнтуванні такої категорії осіб на нові, сучасні технологічні процеси;

2) «людський фактор», пов'язаний з неухважністю працівників управлінь Пенсійного фонду України з питань перенесення інформації до електронних реєстрів, з цього впливає, що деяким особам можуть не бути перенесені їх дані про страховий стаж чи місце роботи, або перенесені, але з помилками;

3) відсутність сучасних справних технологічних ресурсів в управліннях Пенсійного фонду України,

що впливає на тривалість надання послуг кожній окремій людині, у зв'язку з повільною роботою технічних пристроїв, зависанням електронних програм, ненадійним інтернет-з'єднанням;

4) ризик викрадення або розповсюдження персональних даних третіми особами, хакерами або іншими особами.

Питання виникають і тоді, коли померла особа не має потрібного страхового стажу для призначення пенсії у зв'язку з втратою годувальника. У цьому випадку непрацездатні члени сім'ї померлого годувальника мають право на отримання соціальної допомоги відповідно до ч. 8 ст. 42 та ч. 2 ст. 43 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [10]. Проте на практиці управління соціального захисту населення України вимагають довідки про офіційну відмову Пенсійного фонду України в наданні пенсії у зв'язку з втратою годувальника, що призводить до проведення зайвих процедур спочатку для отримання цієї довідки, а потім подання документів на соціальну допомогу.

Наступним проблемним питанням є, умови призначення цього виду пенсії, а саме, підтвердження факту перебування на утриманні померлої особи. Для підтвердження такого факту особа звертається до суду з визнанням такого права. Як зазначає Матвієнко Є. П.: «на практиці суди по-різному тлумачать зазначені норми Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», що призводить до неоднакового розгляду справ про встановлення фактів перебування на утриманні» [11, с. 801].

Аналізуючи судову практику, наведемо приклад рішення Терновського районного суду міста Кривого Рогу у справі № 2о-48/2008р. від 28.03.2008 року [12], коли громадянка звернулася до суду з тим, що вона знаходилася на утриманні померлого чоловіка у період з 1992 року до смерті чоловіка 21.02.2008 року, з яким перебувала у шлюбі з 1963 року. Суд задовольнив її позов і визнав факт перебування особи на утриманні померлого годувальника.

Законодавцем визначено розмір пенсійних виплат у ч. 1 ст. 37 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», відповідно до якої «пенсія у зв'язку з втратою годувальника призначається в розмірі: на одного непрацездатного члена сім'ї - 50 відсотків пенсії за віком померлого годувальника; на двох та більше непрацездатних членів сім'ї - 100 відсотків пенсії за віком померлого годувальника, що розподіляється між ними рівними частками», у ч. 2 цієї статті, за якою «дітям-сиротам пенсія у зв'язку з втратою годувальника призначається в розмірах,

визначених частиною першою цієї статті, виходячи з розміру пенсії за віком кожного з батьків» [8].

На нашу думку, такий розмір пенсії є занадто низьким у співвідношенні до цін на харчування, одягу та будь-яких інших потреб для непрацездатних осіб. З цього випливає наступний недолік, пов'язаний із соціальним забезпеченням дітей-сиріт або дітей, які втратили годувальника та опікунство над якими не було встановлено, що спричинило до направлення в дитячі будинки.

Під час визначення порядку призначення матеріального забезпечення у зв'язку з втратою годувальника важливе значення має причина смерті годувальника. Якщо смерть годувальника настала внаслідок нещасного випадку на виробництві чи професійного захворювання, то розмір щомісячної страхової виплати визначається в порядку, передбаченому ст. 42 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», тобто виходячи із середньомісячного заробітку потерпілого за вирахуванням частки, яка припадала на нього та працездатних осіб, що перебували на його утриманні, але не мали права на ці виплати [8].

Слушною є думка К. В. Бориченка про те, що призначення щомісячної страхової виплати, передбаченої соціальним страхуванням від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, за рахунок коштів Пенсійного фонду України та в порядку пенсійного страхування, суперечить самій сутності даних грошових виплат, спрямованих на подолання такого соціального ризику, як втрата годувальника в результаті нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання [13, с. 152].

Слід зазначити також про пенсію у зв'язку з втратою годувальника військовослужбовця, умови призначення якої зазначені у ст. 29 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» так, відповідно до цієї норми «пенсії в разі втрати годувальника сім'ям військовослужбовців, осіб, які мають право на пенсію за цим Законом, призначаються, якщо годувальник помер у період проходження служби або не пізніше 3 місяців після звільнення зі служби чи пізніше цього строку, але внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, одержаних у період проходження служби, а сім'ям пенсіонерів з числа цих військовослужбовців, осіб, які мають право на пенсію за цим Законом, - якщо годувальник помер у період одержання пенсії або не пізніше 5 років після припинення її виплати. При цьому сім'ї військовослужбовців, які пропали безвісті в період

бойових дій, прирівнюються до сімей загиблих на фронті» [14].

Так, виникає ще одне проблема, пов'язана з внутрішньо переміщеними особами, які втратили годувальника на окупованій території. Такі особи мають доводити смерть годувальника на території України будь-якими засобами, так як отримати свідоцтво про смерть особи українського зразка на цих територіях неможливо. Проте законодавством України в таких випадках передбачена наступна допомога у ч. 2 ст. 17 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», в якій зазначено що «Кабінет Міністрів України з Національним банком України розробляють правові механізми щодо можливостей рефінансування витрат з будівництва або повернення відсотків за сплаченими кредитами тим внутрішньо переміщеним особам, які внаслідок окупації чи військових дій, негативних наслідків збройного конфлікту, проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру набули каліцтва чи інвалідності, або лишилися без годувальника, або без належної опіки та піклування за віком (діти-сироти, одинокі батьки та пенсіонери)» [15].

Висновки. В умовах реформування пенсійної системи України, нормативно-правові засади регулювання пенсійного забезпечення у зв'язку із втратою годувальника в Україні та безпосередньо механізм пенсійного забезпечення непрацездатних осіб у зв'язку із втратою годувальника, потребує подальшого вдосконалення з урахуванням наступних напрямів:

1) підвищення розміру пенсії з розрахунком цін на споживчий кошик, так як рівень пенсійних виплат на сьогоднішній день є критично низькими;

2) скасування обов'язкового отримання відмови від управліннь Пенсійного фонду України у оформленні пенсії по втраті годувальника у зв'язку з недостатнім страховим стажем померлого годувальника для подальшого отримання соціальної допомоги, так як даний чинник має наслідком позбавлення особи, яка потребує, права на отримання даного виду пенсії. Одночасно з цим, соціальна політика має бути націлена на захист та забезпечення кожного громадянина, чому така відмова суперечить;

3) сприяння підвищенню обізнаності громадян у функціонуванні електронної системи Пенсійного фонду України шляхом проведення курсів, тренінгів, співбесід співробітників з населенням;

4) інформування громадян про реформування системи Пенсійного фонду України та основних змін функціонування цього органу через засоби

масової інформації, телекомунікації, офіційні веб-сторінки управлінь Пенсійного фонду України;

5) підвищення кваліфікації працівників шляхом направлення їх на спеціальні курси та тренінги, відрядження до європейських країн для запозичення зарубіжного досвіду функціонування системи пенсійного забезпечення та введення системи матеріальних заохочень для працівників;

6) технологічне оновлення обладнання та устаткування для уникнення проблем у процесі надання послуг для населення;

7) розробка та встановлення спеціальних програм захисту персональної інформації громадян в електронній системі Пенсійного фонду України.

Реалізація запропонованих напрямів вдосконалення механізму пенсійного забезпечення непрацездатних осіб у зв'язку із втратою годувальника, створить перспективи для поліпшення пенсійного забезпечення громадян з метою реалізації конституційних прав людини та громадянина на соціальний захист, в тому числі права на пенсійне забезпечення у разі втрати годувальника.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Звіт Пенсійного Фонду України за 2017 рік. URL: <https://www.pfu.gov.ua/content/uploads/2018/03/Zvit-pro-robotu-Pensijnoho-fondu-Ukrainy-u-2017-roci.pdf>

3. Звіт Пенсійного Фонду України за 2018 рік. URL: https://www.pfu.gov.ua/content/uploads/2019/03/Zvit_2018_21_03_2019.pdf

4. Звіт Пенсійного Фонду України за 2019 рік. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit_2019/zvit-2019-pfu.pdf

5. Офіційний веб-сайт Міністерства Фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/reference/people/>

6. Новіков В.Д. Правове регулювання пенсійного забезпечення при втраті годувальника на сучасному етапі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Моск. держ. ун-т ім. М.В. Ломоносова. Москва, 1989. 17 с.

7. Прийменко О.С. Правове регулювання відносин, що виникають у разі втрати годувальника (в солідарній пенсійній системі): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2013. 20 с.

8. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV. Відомості Верховної Ради України, 2003, № 49-51, ст. 376. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>

9. Офіційний веб-сайт порталу електронних послуг Пенсійного Фонду України. URL: <https://portal.pfu.gov.ua/>

10. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23.09.1999 р. № 1105-XIV. Відомості Верховної Ради України, 1999, № 46-47, ст. 403. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14>

11. Матвієнко Є. П. До проблеми підтвердження факту перебування на утриманні в судовому порядку: наук.-практ. конф. «Молодий вчений» лютий, 2015 р. Івано-Франківськ: Юридичні науки. № 2 (17). 2015. С. 799-802.

12. Рішення Терновського районного суду міста Кривого рогу у справі № 20-48/2008р. від 28.03.2008 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/5917611>

13. Бориченко К. В. Пенсії та страхові виплати у зв'язку з втратою годувальника як вид матеріального забезпечення сімей з дітьми. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. Одеса, 2015, Вип. 13 (1). С. 150–153.

14. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб: Закон України від 01.01.1992 р. № 2262-XII. Відомості Верховної Ради України, 1992, № 29, ст. 399. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12>

15. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. Відомості Верховної Ради України, 2015, № 1, ст.1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>.